

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СЕЛІ

Шинкар В.А.

Малик Л.П.

Підприємництво як соціально-економічний феномен, характеризується багатогранністю, а також неоднозначністю у своїх проявах і практичній реалізації. У статті зроблена спроба дати теоретичне обґрунтування сутності та специфіки розвитку малого підприємництва на селі. Враховуючи перехідний трансформаційний період розвитку української економіки, особлива увага звернута на формування економічного середовища ефективного функціонування підприємницької діяльності в аграрному секторі.

Кількість бібліографічних посилань – 18, мова – українська.

Ключові слова: підприємництво, еластичність і нееластичність попиту, іммобільність ресурсів, іпотечний ринок, диверсифікація.

ВСТУП

В аграрному секторі економіки України відбуваються серйозні структурні зрушення. Насамперед здійснюється розвиток підприємництва на селі. Значна роль у цих процесах належить малим сільськогосподарським підприємствам. Обґрунтування концептуальних засад сутності та специфіки розвитку малих сільськогосподарських підприємств вимагає дослідження сутності підприємництва як комплексного соціально-економічного явища.

Підприємництво як феномен ринкової економіки досліджували у своїх працях видатні економісти-теоретики Й.Тюнен і Ф.Найт [1, С.21-22], Ж.Б.Сей [2, С.182-184], А.Сміт [3], А.Маршалл [4] і інші. Серед сучасних українських вчених проблеми малого підприємництва в сільському господарстві досліджували П.Саблук [5], І.Михасюк і А.Герасимчук [6], С.Онисько [7] і ряд інших економістів. Зокрема, ними досить детально проаналізовані питання формування підприємницьких структур в АПК України, державне регулювання становлення малого підприємництва, етапи проведення земельної реформи і їх вплив на приватні агроформування тощо. У той же час ряд теоретичних проблем розвитку малого підприємництва на селі в трансформаційний період залишаються не з'ясовані.

Зокрема, в аграрній сфері існують специфічні для галузі довгострокові і короткострокові проблеми, які впливають на ефективність малого підприємництва на селі. Так, у довгостроковому періоді ці проблеми, на наш погляд, полягають у наступному:

а/ існує цінова нееластичність попиту на сільськогосподарські продукти;

б/ мають місце технологічні зрушення в аграрному секторі економіки, що знаходять

відображення в зміні попиту і пропозиції сільськогосподарських продуктів;

в/ існує відносна іммобільність сільськогосподарських ресурсів.

Проблема в короткостроковому періоді пов'язана із великою нестабільністю сільськогосподарських доходів у різні роки, у сполученні із нееластичним попитом на аграрну продукцію. Метою дослідження в даній статті є аналіз цих проблем і пошук шляхів їх розв'язання. При цьому в аналізі ми виходимо із принципу, що всі вище перераховані проблеми можуть бути реалізовані тільки в рамках формування основних елементів ринкової системи. Не можна позитивно вирішити часткові завдання без розв'язання загальних.

Аналіз теоретичних засад розвитку малого підприємництва на селі передбачає широке застосування методу наукової абстракції, функціонального аналізу, індукції і дедукції. Особлива увага звернута на закон логіки, який стверджує, що правильність конкретного узагальнення для індивіда або частини не обов'язково означає також правильність його і для груп або цілого. Це особливо важливо тому, що прояв загальних закономірностей здійснюється в різних країнах не однаково.

Для досягнення мети стаття побудована наступним чином: у першому розділі проаналізовані сутність та специфіка розвитку малого підприємництва на селі; у другому – висвітлюються проблеми формування економічного середовища ефективного функціонування підприємницької діяльності на селі, у висновках – узагальнюються результати досліджень і даються рекомендації.

І СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СЕЛІ

Ринкова економіка складається із великої кількості окремих ринків. З точки зору суб'єктів обміну, у ринкову систему входить такий важливий її елемент як сільськогосподарські підприємства. В аграрному секторі економіки України відтепер

Шинкар Віктор Андрійович, к.е.н., доцент кафедри економічної теорії УжНУ,
Малик Леонід Петрович, старший викладач кафедри економічної теорії УжНУ

головними господарськими структурами є підсобні господарства населення, фермерські та колективні орендно-приватні підприємства різних модифікацій. Значна роль у цих структурах належить малим сільськогосподарським підприємствам, через які і здійснюється підприємницька діяльність.

Уперше термін "підприємництво" у науковий обіг запровадив англійський економіст Р.Кантільон, який трактував його як господарську діяльність пов'язану із ризиком. Подібні погляди розвивали у своїх працях Й. Тюнен і Ф. Найт, які розглядали підприємницький дохід ще й як винагороду за новаторську діяльність та специфічне підприємницьке мистецтво [1, С.21-22]. Погляди цих учених пересікаються із підходами до визначення підприємницької діяльності, які відстоював французький економіст Ж.Б.Сей. У своїй книзі "Трактат політичної економії" він дав визначення підприємництва як діяльності щодо об'єднання та комбінювання трьох класичних факторів виробництва – землі, капіталу та праці. За його висловом, підприємець переміщує ресурси із площини низької продуктивності та низьких доходів у площину вищої продуктивності та вищої прибутковості [2, С.182-184].

Підприємництво як соціально-економічний феномен, характеризується багатогранністю, а також неоднозначністю у своїх проявах і в практичній реалізації. Наукові дослідження з метою вивчення та обґрунтування суті цього явища та його практичного значення важливо здійснювати враховуючи галузь економіки, ринкову ситуацію в галузі, насамперед тип конкуренції (чиста або досконала, монополістична конкуренція, олігополія або чиста монополія), а також масштаби виробництва.

Для аграрного сектора АПК, який є центральною ланкою агропромислового комплексу і відрізняється від інших галузей господарства низкою специфічних особливостей та наявністю значної кількості основного, додаткового та підсобних виробництв, розвиток малого підприємництва є однією із найважливіших умов ефективності використання виробничих і трудових ресурсів на селі. Малі підприємства є ефективними лише коли використовують певні переваги порівняно із великими підприємствами. Такі підприємства входять у ринок, не маючи проблем, із якими стикаються більшість державних підприємств – великі накладні витрати, неефективність у використанні капіталу та трудових ресурсів, заборгованість. Одночасно успішна роль малих підприємств у разі змін в економіці виявляється в здатності швидко нагромаджувати відповідні кошти для розширеного відтворення.

Перевагами малого підприємництва можуть бути розміри ринку і його місцезнаходження. Ряд товарів (м'ясо, квіти тощо) вимагають того, щоб ринки збуту знаходились недалеко від споживача, що зручно для малого бізнесу. Частина виробленої на малих підприємствах продукції, особливо в особистих селянських господарствах, реалізується виробниками самостійно на ринках. Перевага тут проявляється в особистому спілкуванні виробника-продавця із

покупцем. Селянин - виробник повинен у даній ситуації проявити певні здібності менеджера. Він здатний швидко змінювати номенклатуру пропонованої продукції, враховуючи зміни сукупного попиту на ринку.

У малому підприємстві на першому місці стоїть власник. Будучи власником, малий підприємець безпосередньо залежить від збитків та прибутків. За умов конкурентної боротьби це є значним заохоченням до ефективного управління. Малі підприємства, керовані власниками прагнуть до отримання прибутку, оскільки виробники – власники побоюються втратити своє майно, й отже, особливо заінтересовані в успішній діяльності. Суб'єкти господарювання із переважанням не найманої, а особистої праці, прагнуть стати реальними власниками землі і майна, поєднувати професійну майстерність із знаннями в галузі маркетингу та кредитно-фінансових відносин. Особи, які беруться за господарювання, змушені розвивати підприємницькі здібності, щоб забезпечити ефективний розвиток економічної діяльності. Таким чином, специфіка розвитку малого бізнесу на селі направляє мотив особистої вигоди таким чином, що він автоматично і мимовільно сприяє підвищенню рівня ефективності підприємництва на селі. Тут діє своєрідна "невидима рука" ринку по А.Сміту. Однак, із іншого боку, існують об'єктивні причини, які зменшують ефективність діяльності малого підприємства на селі. Особливо це наочно видно при порівнянні комерційної діяльності малих підприємств із великими.

По-перше, існують нерівні можливості при доступі до ресурсів. Комерційні банки і інші джерела позик розглядають малі підприємства як ризикованих позичальників і, отже, беруть із них більш високий позичковий відсоток. А це збільшує виробничі витрати малих підприємств і об'єктивно впливає на підвищення цін, що в свою чергу зменшує конкурентну здатність їх продукції на ринку.

По-друге, відсутність економії на масштабах виробництва. Великі підприємства можуть реалізувати свої переваги, пов'язані із масовістю виробництва, розпоряджаються більшими фінансовими ресурсами, можуть сформувати мережу закупівлі сировини та напівфабрикатів, а також збуту продукції. Малі підприємства цього зробити не можуть.

По-третє, недостатня внутрішня спеціалізація. Спеціалізація – одна із переваг малого підприємства. Але одночасно воно не може забезпечити ефективну спеціалізацію всередині виробництва, що має місце на великих фірмах. Малі сільськогосподарські підприємства, які здійснюють переробку своєї продукції, виділяють на це значні матеріальні ресурси. Як правило, асортимент виробленої на малих переробних цехах продукції збіднений, якість її низька, відсутня глибинна переробка сировини.

По-четверте, державне регулювання і збільшення трансакційних витрат. В останні десятиріччя у всіх країнах світу існує тенденція до

зростання державного втручання в економіку. Це виражається в активізації державного регулювання економіки, що призводить до збільшення величини трансакційних витрат.

При аналізі малого підприємництва важливо звернути увагу на специфіку і особливості функціонування галузі в ринковій системі господарства. Сільське господарство відноситься до ринкової структури, яка у найбільшій мірі наближається до моделі чистої конкуренції. А це означає, що на відміну від підприємств, які відносяться до найбільш поширених ринкових структур монополістичної конкуренції і олігополії і які володіють певною монопольною владою, сільськогосподарські виробники не можуть впливати на свої ціни. Тому, коли ринковий попит на сільськогосподарську продукцію знижується, фермерські ціни і доходи різко падають, що в свою чергу не може не впливати на результати роботи малого підприємництва на селі.

В аграрній сфері існують специфічні для галузі довгострокові і короткострокові проблеми, які впливають на рівень ефективності малого підприємництва на селі. Справа в тому, що в довгостроковому періоді виникають ряд факторів, які сприяють відставанню сільськогосподарських цін і доходів від тенденцій змін цін і доходів в економіці в цілому. Проблема в короткостроковому періоді пов'язана із великою нестабільністю сільськогосподарських доходів у різні роки.

Зрозуміло, що зміна цін і доходів самим безпосереднім чином впливає на результати підприємницької діяльності у сільському господарстві в цілому, і в секторі малого підприємництва, зокрема. Зростання цін призводить до збільшення доходів сільськогосподарських підприємств, а це в свою чергу позитивно впливає на розвиток підприємництва на селі і навпаки. Причини сільськогосподарської проблеми у довгостроковому періоді полягають у наступному:

- 1/ існує цінова нееластичність попиту на сільськогосподарські продукти;
- 2/ мають місце технологічні зрушення в аграрному секторі економіки, що знайшло відображення в зміні попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції;
- 3/ існує відносна іммобільність сільськогосподарських ресурсів.

Сполучення цих факторів викликає до життя тенденцію до зниження цін на сільськогосподарську продукцію і сприяє тенденції до зменшення ефективності підприємництва на селі.

Механізм дії вищезгаданих факторів проявляється у наступному. Нееластичний попит на сільськогосподарську продукцію характерний у першу чергу для розвинутих країн і країн із зростаючою економічною динамікою. Підраховано, що для фермерської продукції в цілому коефіцієнт еластичності попиту складає приблизно від 0,20 до 0,25 [9, С.20]. Ці показники вказують на те, що ціни сільськогосподарських продуктів повинні були б понизитись на 40–50% для того, щоб споживачі

збільшили свої закупки всього лише на 10 відсотків. Зрозуміло, що така ситуація призводить до зменшення доходів і негативно впливає на ефективність підприємництва на селі.

Швидкі темпи НТП викликали значне зростання обсягів сільськогосподарських продуктів. Технічний прогрес у розвинутих країнах призвів до фактичної повної електрифікації і механізації фірм, покращив технологію обробки землі і зберігання ґрунтів, удосконалив іригацію і виведення гібридних культур тощо. І як результат - економічна ефективність аграрного сектора дуже зросла. У цій структурі економічного аграрного зростання роль малого підприємництва є значною, перш за все, у плані поглиблення спеціалізації сільськогосподарського виробництва. Сьогодні в країнах ЄС потреби в сільськогосподарській продукції забезпечують біля 5% загальної чисельності робочої сили, в США – 3%. В Україні цей показник становить 11,7% [8, С.338].

Із покращенням економічної ситуації в Україні кількість трудових ресурсів сільського господарства буде незмінно зменшуватись на користь інших галузей, особливо сфери послуг. У теперішній час число зайнятих сільськогосподарською працею є відносно стабільним. Однак має місце поступова тенденція до зменшення зайнятості в сільському господарстві. Наприклад, питома вага зайнятих сільськогосподарською працею у народному господарстві України із 2003 по 2004 рік зменшилась із 12,4 до 11,7% [8, С.388]. Зміна структури зайнятості в аграрному секторі економіки впливає і на зайнятість у сфері малого підприємництва на селі. Так, кількість зайнятих в особистих підсобних господарствах у 2002 році становила 2934,0 тисячі чоловік, а через рік ця кількість зменшилась вже до 2784,7 тисяч [10, С.384]. Позитивні показники економічного зростання будуть змінювати структуру зайнятості населення у всіх сферах народного господарства, в тому числі і в галузі малого підприємництва на селі. Це закономірність, яка властива всім слабозрозумілим країнам, що досягли економічного зростання. Перерозподіл ресурсів із сільського господарства в інші галузі є відмінною ознакою зростаючої економіки.

У механізмі функціонування розвитку малого підприємництва на селі виникають серйозні проблеми і в короткостроковому періоді. Мова йде про сполучення нееластичності попиту на аграрну продукцію із сезонними коливаннями виробництва сільськогосподарської продукції. Специфіка аграрного сектора економіки полягає у тому, що сільськогосподарські працівники мають лише обмежену можливість контролювати власне виробництво. Погодні фактори не підконтрольні сільськогосподарським виробникам. Паводки, засухи і заморозки можуть призводити до низьких врожаїв. І навпаки, відмінний вегетаційний сезон може означати великі врожаї сільськогосподарської продукції. В останні роки в Україні, і в Закарпатті зокрема, спостерігаються значні відмінності впливу погодних факторів на кінцеві результати

сільськогосподарського виробництва. Нестабільність аграрного виробництва у поєднанні із нееластичним попитом є причиною надзвичайної нестабільності цін на продукцію сільськогосподарських виробників і їх доходів. Це в свою чергу робить вплив на ефективність малого підприємництва на селі.

Аналіз розвитку підприємництва на селі передбачає врахування також циклічного розвитку економіки. Якщо падіння попиту на аграрну продукцію є часткою загального спаду, то у сільськогосподарських виробників навряд чи буде реальний стимул припинення виробництва на користь пошуку неіснуючої роботи в промисловості, або в інших галузях. Повномасштабна криза часто супроводжується міграцією у протилежному напрямі - із міста в село. Наприклад, кількість населення зайнятого в промисловості Закарпаття із 1990 по 2000 рік зменшилося із 191,8 тис. до 76,5 тис. осіб, а в сільському і лісовому господарстві за той же період зросла із 78,2 тис. до 205,2 тис. осіб [11, С.317]. Зрозуміло, що така тенденція характерна тільки для економіки, яка знаходиться в стані стагнації.

На розвиток підприємництва в сільському господарстві значний вплив можуть чинити і зовнішні фактори. Не вдаючись у детальний аналіз цієї проблеми хотіли б тільки відмітити, що на розвиток підприємництва на селі значний вплив справить вступ України до Світової організації торгівлі. Тут дуже важливо, на яких умовах ввійде наша країна до цієї організації. Відомо, що країни, які ввійшли до СОТ, у перші рік - два втрачають у зростанні валового внутрішнього продукту (ВВП). Однак потім національний показник сукупного випуску зростає на 10-20 відсотків швидше, ніж до вступу в СОТ [12, С.10]. Проте зниження митних бар'єрів приведе до експансії імпоротної сільськогосподарської продукції. Наскільки вона буде великою, сьогодні сказати важко. Але реально українське сільське господарство, і особливо мале підприємство, слабо підготовлено до конкуренції із сільськогосподарськими виробниками розвинутих країн. Загальновідомим є факт того, що в сільському господарстві України знос основних виробничих фондів досяг 80 відсотків [12, С.10]. Антиринкові тенденції останніх років в агропромисловому комплексі призвели до виживання і становлення далеко не найефективніших виробників і управлінських моделей. Крім того, важливим чинником перших років участі країни у вільній торгівлі може стати й проблема зайнятості. Так, на прикладі Польщі можна бачити, що країна, послідовно і виважено вступивши спочатку до СОТ, а потім і до Європейського Союзу, все ще має проблеми, чим зайняти 20 відсотків працездатного населення [12, С.10]. А тому не важко передбачити, що проблеми зайнятості в народному господарстві України в цілому, і особливо в галузях найменш підготовлених до міжнародної конкуренції, загостряться. До таких галузей відноситься аграрний комплекс України, в якому частка малого підприємництва досить вагома. У той же час вступ до СОТ і ЄС - стратегічне завдання нашої країни. Тому в українській економіці повинно прискорено

формуватися економічне середовище ефективного функціонування підприємницької діяльності взагалі, і на селі зокрема. Детальніший аналіз вирішення цієї проблеми пропонується в наступному розділі даної роботи.

2 ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СЕЛІ

Економічне середовище ефективного функціонування підприємницької діяльності взагалі і зокрема на селі не можна сформулювати або ввести окремим законом або указом. Реально такий стан економіки може існувати тоді, коли сформовані основні елементи ринкової системи. Серед них важливо відмітити наступні, враховуючи специфіку сільського господарства.

1. Приватна власність. Ринкова система починається із приватної власності на ресурси, у тому числі і на землю. У Конституції України (ст.14) зазначено, що "Право власності на землю гарантується", а також (ст.41) "Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності ... Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним" [13, С.6, 14-15]. Ця форма власності дозволяє приватним особам або підприємствам на свій розсуд купувати, контролювати, застосовувати і реалізувати матеріальні цінності. Приватна власність реалізується через права власності і є базисним елементом ринкової економіки.

Сьогодні в Україні не створено повноцінного ринку землі, що негативно впливає на ефективність функціонування підприємництва на селі. Попри те, що право на приватну власність на землю зафіксоване в Конституції України, Верховна Рада продовжила мораторій на відчуження земель сільськогосподарського призначення до 2007 року, а це лише продукує стагнацію відносин на селі, створює загрози продовольчій безпеці країни.

По-перше, якщо невідкладно не вирішити це питання, то буде заблокований процес оптимізації землеволодіння і землекористувань приватних сільськогосподарських підприємств, що виникли внаслідок земельної реформи. Унаслідок перерозподілу земельних ресурсів у державній власності залишилося 50,7% земель, у приватну власність передано 49,1, у власність юридичних осіб - 0,2% земель. Більш як одинадцять із половиною мільйонів громадян, або 86 відсотків від загальної кількості, що мають право на приватизацію земельних ділянок, реалізували своє право. Майже сім мільйонів громадян отримали сертифікати на право на земельну частку (пай) [14, С.3]. Сучасна персоніфікація земельної власності майже сімома мільйонами селян неминуче створює негативні явища землекористування - черезсмузжя, вкраплення

дрібних ділянок інших власників у масиви земель господарств, що в свою чергу гальмує розвиток ефективного товарного виробництва, утруднює охорону та відновлення земель. Без застосування механізмів купівлі-продажу неможливо ліквідувати ці явища.

По-друге, подальша заборона вільного обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення неминуче шкодить соціальним та економічним інтересам мільйонів селян. Адже більшість селян не мають належних професійних знань, досвіду, фізичних можливостей займатися аграрною працею в товарному ринковому середовищі. Їх родичі – спадкоємці проживають в іншій місцевості і не збираються самостійно працювати на землі. Селяни старших вікових груп не зможуть сподіватися на забезпечену земельною власністю старість, якщо не матимуть можливості її реалізувати за справжньою ринковою ціною. Нинішня вартість земель сільськогосподарського призначення в Україні коливається в межах 7-10 тис. грн. за гектар [15, С.9].

По-третє, заборона вільного обігу земельних ділянок означатиме неврахування ефекту масштабу в сільському господарстві, що передбачає створення і ефективне співіснування малих і великих конкурентноспроможних господарств ринкового типу.

По-четверте, одним із головних негативних наслідків мораторію на продаж-купівлю землі є зменшення інвестиційної привабливості української аграрної економіки, пов'язаної із підвищенням ризику вкладень. Доведено, що ефективне господарювання можливе за наявності не менш як 300 гектарів землі. За граничних меж земельної власності на рівні 100 гектарів іпотечне кредитування стає неефективним із боку економічних інтересів банківської системи.

По-п'яте, продовження мораторію на відчуження земель сповільнить процес підвищення ефективності вітчизняного сільськогосподарського виробництва шляхом істотного скорочення зайнятості в цій сфері.

Таким чином, земля, яка перестала бути державною власністю, не може бути предметом купівлі-продажу і брати участь у повноцінному фінансовому обороті. А це, за деякими оцінками, активи вартістю від 220 до 400 млрд. грн. [15, С.9].

2. Другим важливим елементом ринкової системи, який впливає на формування економічного середовища ефективного функціонування підприємницької діяльності на селі, є свобода підприємництва і вибору.

Чим більший рівень конкуренції в галузі, тим необхідність свободи підприємництва і вибору є значимішою. Сільське господарство, як уже відмічалось, належить до числа найбільш конкурентних галузей народного господарства. У цій галузі найбільш динамічно, в останні роки, розвивались господарства населення, які належать до малого підприємництва на селі. Так, частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства в цілому у 2004 році становила понад 60%, в тому числі продукція

рослинництва майже 55%, тваринництва більше 70%, що в два рази перевищує їхнє виробництво у 1990 році [8, С.164].

3. Важливим елементом ринкової системи, яка впливає на формування економічного середовища ефективного функціонування підприємницької діяльності на селі, є мотивація діяльності з урахування особистих інтересів. Останнє, формуючи фундаментальний образ різних економічних одиниць, коли вони реалізують свій вільний вибір. Мотивація особистого інтересу надає направленість і упорядкованість функціонуванню економіки, яка бачить такого інтересу виявилась би надзвичайно хаотичною. Кожна економічна одиниця прагне виробляти те, що вигідно їй самій. У Законі України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2010 року" відмічено, що для підприємницької діяльності на селі потрібне "створення рівних умов для функціонування різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі, які сприяють гармонізації інтересів власників та найманих працівників" [22, С.13]. Правда, специфіка сільськогосподарського полягає в тому, що значна частина виробництва здійснюється без найму робочої сили. Мова йде про особисті селянські господарства, а також про частину фермерських господарств, які залучають до сільськогосподарських робіт тільки членів своїх сімей. Тут мотивація із урахування власних інтересів проявляється по-іншому, ніж в умовах найму робочої сили. Вона пробуджує в людях високу економічну активність, інтереси і відповідальність за наслідки праці.

4. Дуже важливим елементом ринкової системи є конкуренція. Свобода вибору служить основою для конкуренції, як корінної властивості ринкової економіки. Конкуренція служить основним регулюючим механізмом у ринковій економіці, яка впливає на формування економічного середовища ефективного функціонування підприємницької діяльності на селі. Конкуренція змушує швидко реагувати на потреби і бажання споживачів, змушує виробників до введення новацій, забезпечує можливість більшого вибору товарів і послуг, призводить до зниження цін тощо. Більшість економістів вважають, що на ринку сільськогосподарської продукції рівень конкуренції є одним із самих високих в економіці. Наприклад, якщо брати до уваги тільки малі підприємства України то кількість із 2000 по 2004 рік в сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві зросла із 7839 до 14653 [8, С.330].

5. Одним із не менш вагомих елементів ринкової економіки, яка чинить глибокий вплив на формування ефективного економічного середовища функціонування підприємницької діяльності на селі, є система ціноутворення. Вона є основним координуючим механізмом ринкової організації виробництва і впливає на поведінку людей. Однак введення нової системи ціноутворення в сільському господарстві методом шокової терапії виявилось неефективним.

Економічне середовище ефективного функціонування підприємницької діяльності взагалі, і в сільському господарстві зокрема, може бути сформоване тільки в рамках реалізації основних елементів ринкової системи. Не можна позитивно вирішити часткові завдання без розв'язання загальних проблем. Причому потрібно враховувати, що усі елементи ринкової системи функціонально і органічно пов'язані між собою і система працює тільки при наявності створення всіх її елементів.

Аналізуючи теоретичні та методологічні засади функціонування сільського підприємництва, необхідно враховувати концепцію паритету. Наприклад, в США закон 1933 року про регулювання сільського господарства визначив концепцію паритету як наріжний камінь сільськогосподарської політики [9, С.248]. У номінальному вираженні концепція паритету передбачає, що співвідношення між цінами на продукцію аграрного виробництва і цінами на товари, які купують аграрії, має залишатися постійним. Отже, концепція паритету передбачає, якщо ціна дизельного палива збільшилась у три рази протягом певного часу, ціна зерна також повинна збільшитись у три рази. Розрахунок "цін паритету" здійснюється згідно із формулою (1):

$$I = \frac{P_a}{P_T} \quad (1)$$

де I – індекс паритету;

P_a – ціна на продукцію аграрного виробництва;

P_T – ціни на товари, які купують аграрії.

Протягом всіх років незалежності України, а також у радянські часи, індекс паритету на сільськогосподарську продукцію не підтримувався. Найкраща ситуація із цим показником у нашій державі була у 2000–2001 роках. Наприклад, якщо в 1999 році за одну тону дизельного палива доводилось віддавати п'ять-сім тонн пшениці третього класу, то в 2000 році це співвідношення значно покращилося і складало 1:2. Однак надалі ситуація із індексом паритету в сільському господарстві України почала погіршуватися. Якщо в 1990 році, реалізувавши одну тону молока, можна було придбати 2,5 тонни дизельного пального, то у 2005 році лише 250 кілограмів. Щоб купити трактор МТЗ – 82, тоді слід було продати 65 тонн зерна, у 2005 році вже 134 тонни зерна. Затрати на один гектар пшениці становлять у середньому 1960 гривень, а щоб покрити їх треба продати, як мінімум п'ять тонн хліба. Державна дотація із розрахунку на один гектар зернових – менше 200 грн. За таких обставин виробництво пшениці в Україні є збитковим [17, С.2].

Формування підприємницької діяльності на землі неможливе без розвитку ефективного іпотечного ринку. Зразки такого ринку в Україні вже існують. Спеціалізованих іпотечних банків поки ще немає, тому цією діяльністю займаються комерційні. Є перші приклади, коли земельні ділянки стають інструментом застави. Але, по-перше, це питання не

врегульоване на законодавчому рівні, а по-друге, в Україні не існує іпотечних сільськогосподарських земель, бо землі сільськогосподарського призначення не є об'єктом ринкової економіки. Саме тому в 2006 році Держкомзем подаватиме до Верховної Ради документи про скасування мораторію на продаж землі [18, С.4].

Підсумовуючи викладене в розділі щодо формування економічного середовища ефективного функціонування підприємницької діяльності на селі важливо відмітити, що ця проблема може бути вирішена тільки на основі комплексного підходу у напрямі формування основних елементів ринкової системи. Сьогодні потрібно піднімати соціальний статус і престиж господаря землі, фермера, розглядати приватну власність на землю не тільки як джерело економічних переваг, а й як основу нового суспільного устрою.

ВИСНОВКИ

Підприємництво як соціально-економічний феномен характеризується багатогранністю, а також неоднорідністю у своїх проявах і практичній реалізації.

В аграрній сфері існують специфічні для галузі довгострокові і короткострокові проблеми, які впливають на рівень ефективності малого підприємництва на селі. У довгостроковому періоді проблеми полягають у наступному:

а/ існує цінова нееластичність попиту на сільськогосподарські продукти;

б/ мають місце технологічні зрушення в аграрному секторі економіки, що знайшло відображення в зміні попиту і пропозиції сільськогосподарських продуктів;

в/ існує відносна іммобільність сільськогосподарських ресурсів.

Проблема в короткостроковому періоді пов'язана із великою нестабільністю сільськогосподарських доходів у різні роки, у поєднанні із нееластичністю попиту на аграрну продукцію.

Економічне середовище ефективного функціонування підприємницької діяльності на селі може бути сформоване тільки в рамках реалізації основних елементів ринкової системи. Не можна позитивно вирішити часткові завдання без розв'язання загальних проблем.

Підприємницька діяльність на землі неможлива без розвитку ефективного іпотечного ринку. В Україні існують тільки зародки такого ринку.

Для українського села надзвичайно важлива диверсифікація видів діяльності – зелений туризм, розвиток побутових послуг, агротехнічний сервіс тощо, а також розвиток виробничої і соціальної інфраструктури. Ці проблеми, роль малого підприємництва в їх вирішенні, особливості реалізації в регіоні заслуговують на подальші наукові розвідки як в теоретичному, так і практичному аспектах.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Предпринимательство в конце XX века. – Дынкин А.А., Стерлинг А.Р., Тулин И.Б. и др. – М.: Наука, 1992. – 321 с.
2. Сей Ж.-Б., Бастиа Ф. Трактат по политической экономии. Экономические софизмы. Экономические гармонии. – М.: Дело, 2000. – 232 с.
3. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе: Пер. с англ. – 4-е изд. – М.: Дело ЛТД, 1997. – 720 с.
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Соцэ-гиз, 1962. – 736 с.
5. Маршалл А. Принципы политической экономии: Пер. с англ.: В 3-х т. – М.: Прогресс, 1993. – Т.1. – 293 с.
6. Кларк Дж.Б. Распределение богатства: Пер. с англ. – М.: Гелиос АРВ, 2000. – 368 с.
7. Хайек Ф. Конкуренция как процедура открытия. – МЭиМО. – 1989, № 12.
8. Статистичний щорічник України за 2004 рік. – Державний комітет статистики України. – Київ: Консультант, 2005. – 588 с.
9. Макконнелл К., Брю С. Экономикс, - Т.2, М. – Республика – 1992, - 400 с.
10. Статистичний щорічник України за 2003 рік. Державний комітет статистики України. – Київ, Консультант. 2004. – 631 с.
11. Закарпаття 2000. Статистичний щорічник. Ужгород. – 2001, - 628 с.
12. Манько В. В очікуванні СОТ. – Дзеркало тижня. – 10 грудня 2005. - № 48.
13. Конституція України. – Київ: Українська правнича фундація, 1996. – 63 с.
14. Онішук М. Мораторій на відчуження землі як результат чотирнадцяти років земельної реформи в Україні. – Голос України. – 5 жовтня 2005. - № 187.
15. Манько В. Скільки коштуватиме гектар через рік - ? – Дзеркало тижня. – 24 грудня 2005. - № 50.
16. Закон України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року.” – Голос України. – 16 листопада 2005. - № 217.
17. Карпенко О. Розірвати зачароване коло. - Сільські вісті. – 18 жовтня 2005. - № 121
18. Малолеткова О. Земля стала приватною власністю. – Урядовий кур’єр. – 6 січня 2006. - № 3.

УДК 334.72

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Рибчак В.І.

У статті проаналізовано основні етапи побудови механізму державної підтримки підприємств малого бізнесу як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Розкриті основні складові системи державного регулювання малого підприємництва. Досліджено умови розвитку здійснення підприємницької діяльності на сучасному етапі становлення ринкової економіки в Україні. Виявлено особливості функціонування підприємницьких структур в Україні. Запропоновано шляхи активізації підприємницької діяльності на сучасному етапі розвитку економіки України.

Кількість бібліографічних посилань – 4, мова – українська.

Ключові слова: підприємництво, підприємницька діяльність, державне регулювання.

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку економіки України прискорення економічного зростання у значній мірі залежить від підприємств малого бізнесу. Досвід розвинутих країн світу засвідчує, що підприємництво є найпрогресивнішою системою ведення господарства незалежно від соціально-економічного устрою суспільства. Саме тому дослідження процесу формування механізму державного регулювання

малого підприємництва є особливо актуальним на сучасному етапі розвитку.

Дослідженню різних аспектів державного регулювання підприємницької діяльності присвячені праці багатьох вчених-економістів: М. Чумаченка, К. Кривенка, А. Гальчинського, Ю. Пахомова, Ю. Палкіна, В. Савчука та ін. Так, в працях [1], [2] значна увага приділяється питанням подальшої дерегуляції підприємницької діяльності. Разом з тим, в опублікованих працях недостатньо досліджено питання формування механізму державного регулювання діяльності підприємств малого бізнесу.

Рибчак Віталій Іванович, к.е.н., доц., декан економічного факультету Уманського державного педагогічного університету, тел. (804744)52080